

БИЛИНГВИЗЪМ И ИДЕНТИЧНОСТ – ВЗАИМОВРЪЗКАТА МЕЖДУ ЕЗИК, КУЛТУРА И ПОВЕДЕНИЕ

Ива ПАНЕВА

Национална академия за театрално и филмово изкуство (НАТФИЗ) „Кр. Сарафов“, България
E-mail: ivapaneva@gmail.com

BILINGUALISM AND IDENTITY – THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE, CULTURE AND BEHAVIOR

Iva PANEVA

National Academy of Theater and Film Arts “Kr. Sarafov”, Bulgaria
E-mail: ivapaneva@gmail.com

ABSTRACT: The article focuses on key theoretical and experimental studies discussing the relationship between *bilingualism* and *identity*. Encompassing an extensive body of psychological, linguistic and cultural research of various international authors whose work emphasizes the interdependence between language, culture and behavior, the paper aims to explore the factors that prove and showcase the link between cultural identity and behavior. By defining bilingualism through outlining the differences between *simultaneous and sequential acquisition*, the article presents the different definitions and opinions on bilingualism. It also reflects on how the socio-cultural environment affects the self-perception and cultural identity of bilinguals based on their emotional response and age of language acquisition.

It is particularly important to stress the measurement of Bicultural Identity Integration (BII), as the high and low BII explains the levels of integration of each culture and language in bilinguals. The detailed presentation of important psychological experiments and studies with bilinguals proves the author’s position on the direct link between cultural identity, language and behavior, which is particularly important for the prevention of behavioral problems of bilingual children and psychological work with them. The article stresses the importance of conducting further empirical research in order to establish the factors and predispositions contributing to nurturing a bicultural identity in bilinguals, which will assure an integrated, balanced and self-aware personality.

KEYWORDS: bilingualism, bicultural identity, multiculturalism, bicultural identity integration (BII), identity, psychological studies with bilinguals, behavior, language

Изследването на понятията *идентичност* и *билингвизъм* включва само по себе си комплексни и недотам установени взаимоотношения. Сферата на билингвистичното отглеждане на деца или едновременно използване на два езика в ежедневието се смята за все още нова сфера на изследване в научните среди, особено по отношение на взаимовръзката между език и идентичност. Изследователи от различни академични и научни общности правят изследвания в областта, изхождайки от научни направления, предимно от сферата на лингвистиката, психологията и образованието. Настоящата статия има за цел да представи основни теоретични и емпирични съвременни изследвания, свързани с проследяване на взаимовръзката език-идентичност-поведение.

Какво е билингвизъм? Видове деца билингви

Необходимостта да се дефинира билингвизмът е от основно значение, тъй като съществуват многобройни гледни точки за това какво точно дефинира и означава терминът билингвизъм.

Редица изследователи (Pavlenko, 2006; Grosjean, 1982; Heinz, 2001) се фокусират върху билингвизма. Всеки един от тях споделя различна интерпретация за термина. Както Батия (Bhatia, 2016) споделя, до този момент няма широко разпространена и общовалидна дефиниция за билингвизма и как може да бъде измерен. В този смисъл, има различни условия и характеристики, които се описват с един и същ термин. Често това се отразява на погрешното схващане относно конотацията на термина. Р. Филдинг (Fielding, 2015) анализира употребата на термина билингвизъм и прави заключението, че в някои случаи той се използва по отношение на употребата на два езика, а в друг – за няколко езика едновременно. В този смисъл, различни изследователи употребяват термина билингвизъм вместо многоезичен, мултиезичен или полилингвизъм. (Romaine, 1995;

Grosjean, 1982). Някои теоретици споделят идеята, че истинските билингви са тези, които „балансира“ двата езика и ги владеят перфектно. Както Фидана Даскалова отбелязва:

„Човекът билингвист обикновено владее в една и съща степен и дълбочина двата езика и е в състояние да ги използва при всеки случай ефективно. Билингвистът е способен да поддържа двете лингвистични системи разделени, така че с лекота да превключва от една в друга.“ (Даскалова, 2003, с. 261).

Въпреки това Ромейн (Romaine, 1995) е против позицията, че двата езика трябва да се владеят еднакво добре, тъй като той смята, че тя произлиза от многоезична гледна точка и не включва в себе си есенцията на билингвизма. Според Ромейн (Romaine, 1995) абсолютното балансиране и еднаквото писмено и устно владение на двата езика е невъзможно и непостижимо. Друг пример, според автора, за несъответствието и небалансираното владение на двата езика би могло да бъде, че човек на единия език може да владее съвършено говоримата страна, а на другия да е много добър в писането, дори на академично ниво. Аналогично, Даскалова (2003) също отбелязва, че горепосоченото определение се отнася до „идеалния случай на билингвизъм“ (Даскалова, 2003, с. 261). Гросджин (Grosjean, 1982) също смята, че билингвите рядко владеят езиците на едно ниво. Въпреки това, традиционните виждания и разбираня за билингвизъм са, че езиците се владеят на едно ниво (Fielding, 2015). В последните години в съвременните изследвания започва да се налага виждането, че езиците не е необходимо да се владеят и употребяват на много високо ниво (Bhatia, 2006; Grosjean, 1982; Romaine, 1995). Допълнително условие, за да се определи билингвизмът, е, че човекът трябва да е „функционален билингвист“. В този смисъл, езиците, които владее, трябва да се използват регулярно. Това се смята за среден вариант за определяне на количеството и качеството на използваните езици (Grosjean, 1982). Въпреки че съществуват разнообразни позиции относно значението на определението „функционален билингвизъм“, като най-основно се разделят на минималистична и максималистична интерпретация¹, авторът на статията се присъединява към позицията на Гросджин (Grosjean, 1982) относно условието за регулярна употреба на езиците. Необходимо е да се определи и разпределението на продуктивните умения на езика (говорене и писане) и рецептивните умения (разбиране и четене). Някои изследователи смятат, че човек може да е билингвист, ако има продуктивни компетенции в единия език и рецептивни в по-малко доминантния (Baetens, Beardsmore, 1982; Bloomaert, 2007).

Определение за видовете билингвизъм:

1/ *Едновременно придобиване (Simultaneous acquisition)*

При отглеждане на дете от раждането му с два езика или когато вторият език е въведен преди тригодишна възраст (Paradis, Genesee, & Grago, 2011). От самото начало, въпреки че децата билингви могат в някои случаи да проговорят малко по-късно от едноезичните, те развиват двата езика едновременно и съзнателно ги разделят и разграничават (Meisel, 2004; Даскалова, 2003). Това не означава, че притежават еднакви компетенции на двата езика (Ramírez-Esparza, García-Sierra, 2014).

2/ *Последователно придобиване (Sequential acquisition)*

В много случаи, последователното придобиване се осъществява вследствие на емиграция на семейството в друга държава или ако детето посещава училище, в което се преподава изцяло на чужд език. (Genesee et al., 2004; Ramírez-Esparza & García-Sierra, 2014).

Положителни предимства на билингвизма:

Както много автори, изследващи характеристиките на двуезичните и многоезичните индивиди, Янка Коева (2018) поддържа тезата, че билингвите разполагат с когнитивни предимства. За разлика от по-ранните изследвания, които са поставяли на първо място възрастта за определяне

¹ Baetens Beardsmore (1982) смята, че *минималистичната интерпретация* е свързана с минималното владение на лексика и граматика и човек извършва ограничени дейности, използвайки езика/езиците. Максималистичната интерпретация стои на другия край на спектъра и подразбира, че човекът е функционален билингвист, ако извършва всички дейности, независимо от тяхното ниво и среда, еднакво добре на двата езика.

на формата и вида билингвизъм, сега те се основават на мозъчни изследвания. „По-късното овладяване на езика също може да доведе до двуезичен мозък.“ (Коева, 2018, с. 57). Според Коева билингвите притежават следните характеристики:

1. По-голям самоконтрол и по-дълъг период на задържане на вниманието.
2. По-бързо усвояване на езикови елементи (синоними, фонемни, концепции).
3. По-голяма социална компетентност.
4. По-добър езиков усет.

Билингвизъм и идентичност

В своя анализ на билингви и многоезични хора и тяхното поведение, чувства и емоции при промяна на езика, който използват, Анета Павленко (2006) задава основни въпроси, които съвпадат с ключовите изследователски позиции на автора на настоящата статия.

„Чувстват ли се двуезичните и многоезичните като различни хора, когато говорят различни езици? Възприемат ли се като различни хора от своите събеседници? Държат ли се различно? Какво провокира различията?“ (Pavlenko, 2006, s. 1).

Тези въпроси са често обсъждани в неформална среда, но както самата Павленко (2006) отбелязва, в научната литература все още има предубеждения относно необходимостта и валидността на тези въпроси да се приемат и разглеждат като отделна научноизследователска сфера и фокус на внимание. С изключение на автори като Гросджийн (Grosjean, 1982) и Хейнз (Geinz, 2001), по-голямата част от теоретиците се отнасят с пренебрежение към отделяне на горепосочените въпроси като отделно изследователско поле, като го определят като прекалено елементарно или неоснователно, поради факта, че всички променяме личността и персоната си дори, говорейки на същия език и спрямо контекста, обкръжението и целите на общуване. Въпреки че това е валиден аргумент, който потвърждава, че непрекъснатото придобиване на нов лингвистичен репертоар кара хората да се държат и чувстват по различен начин (както се чувстваме и се държим различно, в зависимост от това дали говорим с децата си, или родителите си), Павленко (2006) настоява, че изследването на билингвистичната същност не може да бъде заменено или прибавяно към моноезичната (едноезична) идентичност. Нейните аргументи са свързани с ключови пояснения и дефиниции в научните среди, които с лека ръка уеднаквяват понятията „себеусещане“ и „себепредставяне“, както и „същност“ и „идентичност“ (Pavlenko, 2006). Теоретиците като цяло предпочитат да се базират на обективни доказателства като текстове, разговори, а не личностни изказвания като „чувствам се като различен човек“, което представлява материал, отразяващ субективна гледна точка. В изследването си Павленко се стреми да докаже, че интроспективният (вътрешен, себerefлектиращ подход) материал може да разкрие поле и информация за анализ, които не биха били достъпни чрез директно наблюдение на поведението на личността. Другият аргумент, който авторката представя относно причисляването на билингвите и многоезичните към разширен вариант на едноезичната идентичност, е, че прибавянето на нови знания и регистри в един език се осъществява с помощта на фонологични, лексикални и морфосинтактични допълнения. Докато придобиването на знания в друг език, особено когато е типологично различен от матерния, се влияе и определя от социокултурната среда и зависи от възрастта, в която се придобива.

В процеса на еволюция на ума, според Доналд, цитиран от Краус (Krauss, 1998), *homo sapiens* преминават през три когнитивни прехода, по време на които придобиват и/или развиват: миметични умения, развитие на езика, изработване на външни паметни устройства. Всяка една поява на ново умение или развитие създава нова репрезентация на света, а оттам и на нова култура. В този смисъл, както Доналд и Бронър определят, създава се взаимовръзка между език и споделена репрезентация на значението (*shared meaning representation*) и културата. Тази така наречена „споделена репрезентативна система“, както я определят авторите, се състои от голям брой споделени идеи, ценности, вярвания, знания, организирани в мрежа и взаимовръзки, които спомагат на хората да конструират значение. Именно затова културните психолози като Маркус и Китаяма (Markus & Kitayama, 1999) се фокусират върху изследванията на тази споделена система за репрезентация на света, която служи като ориентир в средата и обкръжението, но също така провокира и емоционални

усещания и реакции. Подобно на други символи на културата, езикът е ефективно средство за активиране на културните патерни в когницията. Културната система за значение е част от менталната структура на индивида. В този смисъл, структурата на езика рефлектира върху създаването на културни идеи и представи за света. Въпреки това, някои автори са критично настроени към тезата, че социалната идентичност е подкрепена от езиковата. Те смятат, че етническата идентификация не е свързана с лингвистичната, тъй като при *акултурацията* езиците се променят. Например в общества като САЩ някои от етническите малцинства губят езика си в полза на основния официален език, но това не означава, че са изгубили и социалната си идентичност. Често промяната на езика е повлияна от икономически фактори, а не от социалната идентичност и принадлежност (Krauss, Chiu, 1998).

Подобен случай можем да намерим и в етническата индийска общност, живееща извън пределите на Индия от поколения, предимно преселена по време на колониализма в ЮАР и Англия. Въпреки че второ и трето поколение никога не са стъпвали в Индия и самото семейство не говори на хинди или други от езиците от държавата, социалната структура и етническата принадлежност на тези групи остава дълбоко свързана с обичаи, обредни практики и социални идентификация на „индиец“. Допълнително, индийските етнически деца и младежи още от ранна възраст говорят английски език с типичен „индийски“ акцент, който е тяхна специфична говорна характеристика. Независимо от факта, че поколения назад децата с индийски произход са родени и възпитавани в бикултурна среда в мултикултурни общества, те запазват етническата си принадлежност, семейни ценности и артикулация. В този ред на мисли, лингвистичното убеждение, че всички вариации на езиците са един вид диалект, като някои от тях са по-престижни и използвани от другите, е валидно и до днес, дори или най-вече в общества, в които има *диглосия*².

Относно определяне на взаимовръзката билингвизъм-идентичност е необходимо да се отчете дали езикът е *плурицентричен*³ или *притежава единен стандарт*⁴. Освен пола или половата принадлежност, които се издават от говора, слушателят или респондентът може да определи и друга дименсия на социалната идентичност – социалната класа, етническата и расовата принадлежност. За съжаление, голяма част от хората имат предразсъдъци спрямо различните групи и социуми, често базирани на обществени обобщения, расизъм, ксенофобия, но и подценяване на социална прослойка и слагане в рамки на специфичен вид, на изказ и произход. Важно е да се отбележи този аспект, тъй като билингвите в повечето случаи са изложени на подобни нападки, сложени са в рамки и са подложени на обсъждане поради принадлежността си или към специфичен етнос, различен говор/акцент, и/или към социална прослойка.

Бикултурна идентичност (Bicultural Identity)

Бикултурната идентичност се отнася за билингви, които смятат културната и етническата си идентичност от различните си култури като съвместими и интегрирани, а не противопоставящи се (Bennet-Martinez & Leu, 2002). Според Мартинез и Херитатес (Martinez-Benet & Heriades, 2002) билингвите, които имат висока бикултурна интегрирана идентичност (БИ), са по-склонни да използват двата езика в ежедневието. Езиковото владение се асоциира със социалния статус на Език 1 и Език 2 като допълнителна детерминанта.

Основен изследователски интерес на автора на тази статия е взаимовръзката между култура и език като социален и психологически феномен, в който културната идентичност е способна да влияе на личността и емоциите. Подобни концепции разглеждат и авторите Hong, Morris, Chiu & Brent-Martinez (2000). На преден план се извеждат два основни изследователски въпроса:

1. Променя ли се личността при билингвите спрямо езика, на който говорят?

² Диглосия: два езика или две форми на един и същи език, които се използват на определена територия или социален кръг. Този тип многоезичие разделя формите на „висок“ и „нисък“ език.

³ Плуцентрични езици: английски, френски, холандски, испански и други. Това са езици, които имат повече от една разновидност на книжовния език.

⁴ Единен стандарт: български, италиански, датски, полски.

2. Как билингвите изразяват емоциите си вследствие на интернализираните си култури?

Бикултурната идентичност е състоянието да създадеш своя собствена идентичност и да бъдеш себе си вследствие на комбинация от две култури. Може терминът да бъде определен и като „бикултуризъм“, който се отнася до присъствието на две култури в една и съща държава. Културата включва поведенчески и нравствени характеристики на специфичен етнос, социум, генерация (възрастова група) и други. В самата култура има културни ефекти, които са споделени поведенчески практики и обичаи, които се усвояват от обкръжаващата среда и институции. По отношение на бикултурната идентичност индивидите могат да бъдат подложени на конфликт при асимилация на втората култура. И да се стремят да намерят баланс между двете. Индивидът може да има трудности да се впише в колективна или индивидуалистична култура. Плуралната идентичност може да влияе доста изтощаващо на ментално и емоционално ниво. Дуалността на двете култури може да е когнитивно натоварваща, ако индивидът непрекъснато се стреми да прескача от една култура в друга, но ако интегрира различните културни идентичности, то неговото състояние ще се подобри. Положителните черти на бикултурната идентичност са културното богатство и езиковите познания.

Ранно развитие на деца билингви

От много години изследователите се разделят на две противоположни позиции относно ползите и негативните страни на билингвизма. Основните изследвания заемат полярни позиции по темата дали билингвизмът възпрепятства или благоприятства интелектуалното, социално и емоционално развитие и влиянието му върху общото психично развитие на детето. Взаимовръзката между език, култура и културна идентичност се състои в това, че всички тези компоненти влияят върху мисълта и емоциите. В своята студия върху билингвистичната мисъл и идентичност Рамирез-Еспарца (Ramirez-Esparza, 2014) разглежда дълбочинно основни теоретични концепции и изследвания за това как езикът влияе на перцепцията при билингвите, особено на емоционалния свят. В глава III „Билингвистична мисъл: език, култура, идентичност“ авторите Рамирез-Еспарца и Гарсия-Сиера представят как езиковата компетентност на билингвите се разглежда от различните теоретици по различен начин. McNamara (1967) например казва, че билингвистът трябва да притежава минимални компетенции поне в една от четирите езикови области: слушане с разбиране, говорене, четене и писане. За много изследователи най-важната характеристика за определяне на билингвиста се състои в *езиковата компетентност*, независимо на коя възраст е придобита. Дали разговорната част и социално пълноценното общуване на два езика е по-важно обаче от умението на човек да чете гладко, е въпрос за някои изследователи на лично мнение.

Културната идентичност е една от характеристиките на билингвизма, който също се асоциира с термина *мултикултурализъм*. Докато учат езика, особено симултантните билингви, усвояват и асимилират културни специфики, свързани с езика. Именно затова, ако човек интернализира две култури като част от идентичността, се говори за „бикултуралност.“ Както проследихме по-горе, не всички билингви интернализират двете култури. Това важи особено за билингвите с втори език, които владеят брилянтно езика (E32), но не се идентифицират с доминантната култура. Някои изследователи дори ги възприемат като „монокултурни“.

Билингвизмът в някои култури е норма. В САЩ 50% от обществото под 11 г. е от малцинствен произход (Martinez-Benet, 2002). Също така според Европейската комисия през 2006 г. 80% от хората в Европа говорят втори език, а 30 % – трети. Това не означава автоматично, че има изобилие от култури. Така например, САЩ е предимно монокултурно общество, в което 80% говорят английски език вкъщи. Една от основните причини да не се подкрепя усвояването на втори език от самото раждане е старото разбиране и предразсъдък, че въвеждането на два езика води до когнитивно забавяне и регрес (King & Kogle, 2006).

Petitto и колегите му определят този феномен в „Парадоксът на билингвите“ (Petitto, 2014, с. 38) като един вид „езиково заразяване“, според който въвеждането на втори език преди първия да е създал основна база знания и запаси, ще се отрази негативно (или поне ще рефлектира) на развитието и достигането до етапите от когнитивното развитие. Въпреки че звучи като остаряло,

това схващане за езиковото развитие на децата в ранна детска възраст все още е практикувано и разпространено. Въпреки това, последните емпирични научни проучвания сочат, че едноезичните и билингвите достигат едновременно до необходимите етапи на развитие в различни сфери като бръщолевене или първи думи. (с. 38)

Психологически изследвания с билингви за взаимовръзката език/личност/култура

Деуале и Павленко (Dewale and Pavlenko) между 2001 и 2003 г. правят онлайн проучване с 1039 участници, които отговарят на следния въпрос: „Чувствате ли се като различен човек, когато използвате различни езици?“ Резултатите от проучването показват, че 65% от респондентите отговарят положително на въпроса. Подобни мисли споделя и автор като българо-френския семиотик и лингвист Цветан Тодоров (1994), както и писателят Грийн (1993), които посочват примери за това как писателите се чувстват като различни хора в зависимост от езика, който ползват. Толкова са различни текстовете, описващи едно и също нещо, написани на английски или френски език, че може да се зачудим дали са писани от един и същи човек (Ozanska-Ponikwia, 2012).

Ървин (Erwin, 1965) изследва дали френско-английските билингви показват различни личностови характеристики при провеждане на ТАТ (тематичен аперцептивен тест). Резултатите показват, че участниците използват различни теми в зависимост дали тестът се провежда на английски или френски език. Например някои демонстрират вербална агресия на френски език, докато в историите на английски език тези чувства не присъстват. Ървин обяснява тематичните разлики като отражение и резултат от френската образователна система, в която се подстрекава устната аргументация като защита срещу обиди и нападки от другите. Друго изследване на Хул (Hull, 1996) разглежда личностовите промени на испано-английски билингви. Чрез използването на Калифорнийски психологически инвентор (CPI) се проследява отново връзката между езика и промяната на поведението. Хул извежда тезата, че по-високите резултати в сектор „добро впечатление“ на испански език се дължат на по-голямото значение и приоритет, които испанската култура поставя над интерперсоналната хармония, характерна черта за колективистичните култури, в сравнение с английската, която е индивидуалистична (Hull, 1996). Рамирез-Еспарца и колегите му (Ramirez-Esparza, Gosling, Benet-Martinez, Potter & Pennebaker, 2006) проследяват личностната промяна при избрана извадка билингви, вземайки предвид характерните личностни особености между английско- и испаноговорящи едноезични. Основният изследователски въпрос за пореден път е „Променя ли се личността в зависимост от езика, който се използва в момента?“ Могат ли разликите в промяната на личността да бъдат съотнесени към типичните характеристики, асоциирани с тези две култури? За целта испано-английски билингви от мексикански произход са помолени за участие в две езикови сесии. В испанската сесия участниците са интервюирани на испански чрез попълване на психометричния петкомпонентен тест BFI (The Big Five Inventory) на испански. След това същият тест го попълват на английски език. Рамирез-Еспарца и неговите колеги открили, че отговорите на личностния въпросник зависят от езика, на който интервюираният е отговарял. Като цяло, билингвите били по-екстровертни, съгласяващи се и откликващи на английски език, отколкото на испански език. Тези разлики съответстват на културните характеристики и на разликите между двете култури. Въпреки това е необходимо да се отчете, че екстровертите не стават изведнъж интровертни, тоест няма крайна промяна на личностни черти, а само промяна в определена степен. Най-интересният парадокс в изследването е, че самите респонденти (мексикански билингви) се самоопределят в несъответствие със стереотипите, свързани с американската или мексиканската култура. Тъй като тестът е осъществен чрез видеозапис, оценяван от петима съдии, които маркират реакциите на интервюиращите (чрез видео наблюдение с изключен звук), те отбелязват, че участниците са по-приветливи и сговорчиви при интервюто на испански език. За разлика от заключенията на изследователите и съдиите, самите респонденти се самоопределят като по-сговорчиви на английски език. Този парадокс на различно отчитане на реакциите се обяснява с културния скрипт „Симпатия“ (Simpania), който в мексиканската култура се смята за израз на скромност. Това проучване отново показва, че езикът и културата си взаимодействат при билингвите – културните ценности са активирани заедно с езиковия модел (Ramirez-Esparza & Garcia-Sierra, 2014).

Експериментът на Мон и Морис (2009) е свързан с доказване на тезата, че ефектът на културата върху личността може да бъде наблюдаван чрез използването на друг културен „прайминг“, различен от езиковия. „Праймингът“ се отнася до начина, по който излагането ни на определени стимули като думи и картини влияе на нашите действия и поведение. Праймингът прави хората податливи на контекстуални и свойствени сигнали, които те дори не осъзнават рационално и върху които нямат контрол. В крос-културната психология културният прайминг е техника, чрез която хората интерпретират събития и концепции като *превключване на културната рамка* (cultural frame switching) и *себекоцепция* (self-concept) (Kitayama, 2007). Именно тази техника използват Мок и Морис (Mok, & Morris, 2009) при изследването си за проследяване на промените, настъпващи в себеобраза и личността при билингвите като функция на културния прайминг. Те доказват хипотезата, че степента на интеграция на двете културни единици в личността (ВІІ) регулира ефекта на атрибуциите⁵. Високо с ВІІ, които са интегрирани бикултурни билинви, следват поведенчески подходящи норми, съответни за всяка култура, докато тези с ниско ВІІ, с конфликтни бикултурни структури, оставят част от себе си затворена и усещат културните преживявания като заплашващи „другата“ им идентичност. Именно затова те имат нужда непрекъснато да се доказват и да изявяват другата си културна идентичност от страх, че тя ще бъде заличена.

Заклучение

Необходимостта да се задълбочат знанията на различни специалисти, работещи в сферата на образованието и психологията, относно културната идентичност на двуезичните (билинви) и многоезичните (мултилингви) деца и младежи, ще спомогне за подобряване на тяхната интеграция, академична успеваемост и положителна самооценка. Билингвите не винаги се отличават по външни белези или национална принадлежност от обществената културна представа, но имат личностни характеристики, мислене, поведение и владеене на езици, които ги отличават от моноезичните. В хомогенна расова среда, каквато е България, трудно могат да се разграничат културните слоеве на обществото. Именно затова опасностите от монокултурализъм и етноцентризъм са още по-големи от други общества, където мултикултурната действителност налага практикуването на толерантност и уважение на културните специфики. Това е особено валидно за подрастващи билинви, които са израснали в различна културна среда от българската и за които изграждането на една бикултурна идентичност, както и запазването на културния прайминг, на който са били изложени, ще спомогне за тяхната по-добра самооценка, реализация и интеграция в българското общество.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Даскалова, Ф. (2003)** Психолингвистика. София: Даниела Убенова (*Daskalova, F. Psiholingvistika, Sofia: Daniela Ubenova*).
- Коева, Я. (2018)** Невродидактика и многоезичие. Велико Търново: УИ Св. св. Кирил и Методий. (*Koeva, Y. Nevrodidaktika i mnogoezichie, Veliko Tarnovo: UI Sv. sv. Kiril i Metodii*)
- Beardsmore Baetens, H. (1982)** Bilingualism: Basic Principles, Multilingual matters, California University: Tieto.
- Benet-Martínez, V., Leu, J., Lee, F., & Morris, M. (2002)** Negotiating biculturalism: Cultural frame switching in biculturals with oppositional versus compatible cultural identities. // *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33, p. 492–516.

⁵ *Атрибуция* (Heider, 1958): концепция как човек обяснява причините за събитията, собственото си поведение и това на другите. Има два вида атрибуции: *вътрешна* и *външна*. При вътрешната атрибуция, причината за дадено поведение се търси в личността на индивида, нагласите, характера или диспозицията. Докато при външна атрибуция причината за дадено поведение се търси в ситуацията или човек се държи по даден начин поради окръжаващата среда или ситуация.

- Bhatia, T. & Ritchie, W. (2016)** Multilingual Language Mixing and Creativity. *Languages*. 1. 6.10.3390/languages1010006
- Dewaele, J.-M. & Pavlenko, A. (2001–2003)** Web questionnaire bilingualism and emotions. London: University of London.
- Ramírez-Esparza, N., & García-Sierra, A. (2014)** The bilingual brain: Language, culture, and identity. – In V. Benet-Martínez & Y.-Y. Hong (Eds.), *Oxford library of psychology. The Oxford handbook of multicultural identity* (p. 35–56). Oxford University Press.
- Grosjean, F. (1982)** *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Genesee F., Paradis J., Crago, M. (2004)** *Dual Language Development and Disorders: A Handbook on Bilingualism and Second Language Learning*, Vol. 256. Brookes Publishing Company.
- Heider, F. (1958)** The psychology of interpersonal relations. John Wiley & Sons Inc.
- Heinz, B. (2001)** ‘Fish in the river’. Experiences of bilingual bicultural speaks. // *Multilingua* 20 (1), pp. 85–108.
- Hull, P. V. (1996)** Bilingualism: Some personality and cultural issues. – In: *D. I. Slobin, J. Gerhardt, A. Kyratzis, & J. Guo.* (Eds.), *Social interaction, social context, and language: Essays in honor of Susan Ervin-Tripp*. New Jersey: Erlbaum, pp. 419–434.
- Hong, Y.Y., Morris, M. W., Chiu, C. & Benet-Martínez, V. (2000)** Multicultural minds: A dynamic constructivist approach to culture and cognition. *American Psychologist*, 55, pp. 709–720.
- Fielding, R. (2015)** *Bilingual Identity: Being and Becoming Bilingual in Multilingualism in Australian suburbs*. Springer, p. 25.
- Kitayama, S., Cohen, D. (2007)** *Handbook of cultural psychology*. New York: Guilford Press.
- Krauss, R., Chiu, Chi-Yue (1998)** Language and Social Behavior. – In: Gillbert, S. Fiske & Lindsey (Eds.). *Handbook of social psychology* (4th ed.) Vol. 2 (pp. 41–88). Boston: McGraw-Hill.
- Martínez, V., J.; Haritatos (2002)** Bicultural Identity Integration (BII): Components and psychosocial antecedents. // *Journal of Personality*, 73, pp. 1015–1050.
- Meisel, J. (2008)** The bilingual child. – In: *Bhatia T., Ritchie, W.* *Handbook of bilingualism*: John Wiley & Sons, pp.90–130.
- Mok, A. & Morris, M. W. (2009)** Cultural chameleons and iconoclasts: Assimilation and reactance to cultural cues in biculturals’ expressed personalities as a function of identity conflict. // *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, p. 884–889.
- Ozanska-Ponikwia, K. (2012)** What has personality and emotional intelligence to do with “feeling different” while using a foreign language? // *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 15, pp. 217–234.
- Pavlenko, A. (ed.) (2006)** *Bilingual minds: Emotional experience, expression, and representation*. Clevedon, Buffalo, Toronto : Multilingual matters Ltd.
- Paradis, J., Genesee F., Crago, M. (2011)** *Dual language development and disorders: A handbook on bilingualism and second language learning*, 2nd Edn, Baltimore, MD: Brookes.
- Petitto, L., Kovelman, I. (2014)** The bilingual paradox: How signing-speaking bilingual children help us to resolve it and teach us about the brain's mechanisms underlying all language acquisition, *Learning Languages* VI.8, pp. 5–18.
- Ramirez-Esparza, N. Garcia-Sierra, A. (2014)** The bilingual brain: Language, culture, and identity. – In: V. Benet-Martínez & Y.-Y. Hong (Eds.), *Oxford library of psychology. The Oxford handbook of multicultural identity*. Oxford University Press, pp. 35–56.
- Ramirez-Esparza, N., Gosling, S. D., Benet-Martínez, V., Potter, J. & Pennebaker, J. W. (2006)** Do bilinguals have two personalities? A special case of cultural frame switching. // *Journal of Research in Personality*, 40, pp.99–120.
- Romaine, S. (1995)** *Bilingualism* (2nd ed.) Oxford: Blackwell.